

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ ІВАНА ЧЕРНЯХОВСЬКОГО

ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ОБОРОНИ
УКРАЇНИ
2 (60) / 2021

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Рекомендовано
до друку вченою радою Національного
університету оборони України
імені Івана Черняховського
Протокол № 4 від 26 квітня 2021 р.

Засновник – Національний університету
оборони України

Виходить 6 разів на рік

Свідоцтво про державну реєстрацію збірника
КВ № 16922-5692 ПР від 15. 07. 2010 р.

Згідно наказу Міністерства освіти і науки
України 02.07.2020 № 886 збірник “Вісник
Національного університету оборони України”
включено до Переліку наукових фахових
видань України категорія «Б» у галузі
психологічні науки, спеціальність – 053

Вид видання – збірник
наукових праць
Сфера розповсюдження –
загальнодержавна

Вісник Національного університету
оборони України. Зб-к наук. праць. – К.:
НУОУ, 2021. – Вип. 2 (60). – 167 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Осьодло В. І. – доктор психологічних наук,
професор;
Волянюк Н. Ю. – доктор психологічних
наук, професор;
Данилюк І. В. – доктор психологічних
наук, професор;
Ложкін Г. В. – доктор психологічних наук,
професор;
Помиткіна Л. В. – доктор психологічних
наук, професор;
Приходько І. І. – доктор психологічних
наук, професор;
Стасюк В. В. – доктор психологічних наук,
професор;
Гандзілевська Г. Б. – доктор психологічних
наук, доцент;
Максименко К. С. – доктор психологічних
наук, доцент;
Мілорадова Н. Е. – доктор психологічних
наук, доцент;
Траверсе Т. М. – доктор психологічних
наук, доцент;
Хміляр О. Ф. – доктор психологічних наук,
доцент;
Володарська Н. Д. – кандидат
психологічних наук, старший науковий
співробітник;
Перепелюк Т. Д. – кандидат психологічних
наук, доцент;
Бочарова О. – професор Республіка
Польща;
Богайчук В. Ж. – кандидат політичних наук,
доцент;

РЕДАКЦІЯ:

Головний редактор – **Осьодло В.**
доктор психологічних наук, професор.
Відповідальний секретар – **Богайчук В.**
кандидат політичних наук, доцент.

ISSN 2617-6858 друк
ISSN 2617-6866 он-лайн

Адреса редакції:

Київ-049, Повітрофлотський проспект, 30
Телефон для довідок: 271-06-23, 271-06-29
web-сайт: <http://visnyk.nuou.org.ua/>
e-mail: vesniknuou @ ukr.net

© Вісник Національного університету оборони України

**MINISTRY OF DEFENSE OF UKRAINE
NATIONAL DEFENSE UNIVERSITY OF UKRAINE
NAMED AFTER IVAN CHERNIAKHOVSKYI**

**BULLETIN OF
NATIONAL
DEFENSE UNIVERSITY
OF UKRAINE
2 (60) / 2021**

**THE COLLECTION OF SCIENTIFIC
PAPERS**

Approved by
The Academic Council of the National
Defense University of Ukraine named after
Ivan Cherniakhovskyi
April 26, 2021 (Minutes № 4)

Founded by the National Defense University of
Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi

Publication frequency – six times per year

Certificate of State Registration of Collection of
Scientific Papers KB № 16922-5692 ПП from July
15, 2010

According to the Order of Ministry of Education and
Science of Ukraine 02.07.2020 № 886, the collection is
included in the List of scientific professional
publications of Ukraine category "B" in the field of
psychological sciences, specialty – 053.

Type of Publication – the
Collection of Scientific Papers
Sphere of Distribution –
countrywide.

**Bulletin of National Defense University of
Ukraine.** The Coll. of Sc. P. – K.: NDUU,
2021. – Issue 2 (60). – 167 p.

EDITORIAL BOARD:

V. Osyodlo – Doctor of Science (Psychology),
Professor;
N. Volianiuk – Doctor of Science
(Psychology), Professor;
I. Danyiuk – Doctor of Science (Psychology),
Professor;
H. Lozhkin – Doctor of Science (Psychology),
Professor;
L. Pomytkina – Doctor of Science
(Psychology), Professor;
I. Prykhodko – Doctor of Science
(Psychology), Professor;
V. Stasuk – Doctor of Science (Psychology),
Professor;
H. Handzilevska – Doctor of Science
(Psychology), Assistant Professor;
K. Maksymenko – Doctor of Science
(Psychology), Assistant Professor;
N. Miloradova – Doctor of Science
(Psychology), Assistant Professor;
T. Traverse – Doctor of Science (Psychology),
Assistant Professor;
O. Khmiliar – Doctor of Science
(Psychology), Assistant Professor;
N. Volodarska – Candidates of Science
(Psychology), Senior Research;
T. Perepeliuk – Candidates of Science
(Psychology), Assistant Professor;
O. Bocharova – Professor, Republic of Poland;
V. Bohaichuk – Candidates of Science (Politics),
Assistant Professor;

EDITORS OFFICE:

Editor – **V. Osyodlo**,
Doctor of Science (Psychology), Professor.
Executive Secretary – **V. Bohaichuk**,
Candidates of Science (Politics), Assistant
Professor.

ISSN 2617-6858 друк
ISSN 2617-6866 он-лайн

The Address of Editorial Office:

Kiev-049, Povitroflotskii Avenue, 28
Contact telephone number: 271-06-23, 271-06-29
website: <http://visnyk.nuou.org.ua/>
e-mail: vesniknuou ukr.net

ЗМІСТ

Питання психології

<i>Березовська Л. І., Гільчер К. С.</i> Вплив реклами ліків на емоційний стан українців.....	5
<i>Воронова О. Ю., Барчій М. С.</i> Вікові аспекти креативності в молодшому шкільному віці.....	16
<i>Горішня К. І.</i> Професійна реабілітація демобілізованих військовослужбовців: сценарне прогнозування майбутнього.....	24
<i>Іванова Н. Г., Паливода О. О.</i> Психологічні аспекти аналізу інформації в діяльності фахівців безпекового сектору.....	31
<i>Калениченко Р. А., Коханець А. С., Сковира О. П.</i> Особливості підтримки ділової репутації в мережі Інтернет.....	41
<i>Каськов І. В., Семірjadченко Я. В.</i> Вплив карантинних умов на переживання у осіб юнацького віку.....	50
<i>Кікінежді О. М., Савелюк Н. М., Мороз Л. І.</i> Соціально-психологічний феномен жіночого лідерства в Україні.....	56
<i>Костю С. Й.</i> Маніпуляція як соціально-психологічна адаптація особистості.....	64
<i>Кравченко В. В.</i> Психологічний стан військовослужбовців під час адаптації до діяльності в екстремальних умовах як об'єкт теоретичного дослідження.....	71
<i>Куций О. А.</i> Синтез міждисциплінарного змісту поняття організації як середньої соціальної групи.....	81
<i>Кушнерьова А. М.</i> Особливості комунікативної компетентності лікаря-кардіолога з пацієнтом.....	89
<i>Маравська К. І., Ларіонов С. О.</i> Типологія професійно-нормативної поведінки майбутніх офіцерів Національної поліції України.....	96
<i>Мицишин М. М.</i> Роль релігійних цінностей в процесі управлінні навчальним закладом: психологічний аспект.....	105
<i>Мулява В. Д., Григор'єв В. В.</i> Протидія конспіраційним впливам російської пропаганди на особовий склад збройних сил та населення України.....	112
<i>Романець З. О.</i> Психогігієнічні аспекти батьківсько-дитячих стосунків.....	120
<i>Свідерська О. І., Кочетова К. С.</i> Чинники психологічної стійкості осіб, що надають домедичну допомогу.....	130
<i>Сковира О. П., Калениченко Р. А., Берташ М. І.</i> Соціально-психологічний супровід професійного становлення майбутніх фахівців в умовах пандемії.....	136
<i>Теслик Н. М., Гончаренко А. Р., Громико Д. В.</i> Психологічні особливості сприйняття кібершахрайства студентською молоддю.....	143
<i>Філіпов В. К., Богайчук В. Ж.</i> Особливості впливу сучасних соціальних процесів на функціонування суспільства.....	150
<i>Чорна І. В.</i> Трансформація масової політичної свідомості в умовах модернізації політичної системи України.....	157
ДО ВІДОМА АВТОРІВ	164

CONTENTS

Issues of psychology

Berezovska L. I., Hilcher K. The impact of medicines advertising on the emotional state of Ukrainians.....	5
Voronova O., Barchii M. Age aspects of creativity in primary school age.....	16
Horishnia K. Vocational readaptation of demobilized servicemen: scenario forecasting of the future.....	24
Ivanova N., Palyvoda O. Psychological aspects of information analysis in the activity of security sector specialists.....	31
Kalenichenko R., Kokhanets A., Skovyra O. Features of business reputation support on the Internet.....	41
Kaskov I. V., Semiriadchenko Y. V. The influence of quarantine conditions on the experience of adolescents.....	50
Kikinezhdii O., Savelyuk N., Moroz L. Social and psychological phenomenon of women's leadership in Ukraine.....	56
Kostiu S. Y. Manipulation as a socio-psychological adaptation of personality.....	64
Kravchenko V. V. Psychological condition of military in the process of adaptation to the activity in extreme conditions as an object of theoretical research.....	71
Kutsyi O. Synthesis of interdisciplinary content of the concept of organization as a middle social group.....	81
Kushnierova A. Features of communicative competence of a cardiologist with a patient.....	89
Maravska K. I., Larionov S. O. Typology of the professional and rules-based behavior of future officers of the national police of Ukraine.....	96
Myshchysyn M. Educational management process: psychological aspect.....	105
Mulyava V., Grigoriev V. Countering the concessional influences of Russian propaganda on the personnel of the armed forces and the population of Ukraine.....	112
Romanets Z. O. Psychogenetic aspects of parent- child relations.....	120
Sviderska O., Kochetova K. Factors of psychological resistance of persons, what provide homemade care.....	130
Skovyra O., Kalenichenko R., Bertash M. Social and psychological support of the professional formation of future professionals in a pandemic condition.....	136
Teslyk N., Honcharenko A., Hromyko D. Psychological characteristics of students' perceptions of cyberfraud.....	143
Filipov V., Bohaichuk V. Peculiarities of the modern social processes influence on the functioning of society.....	150
Chorna I. V. Transformation of mass political consciousness under the modernization of the Ukrainian political system.....	157
INFORMATION FOR AUTHORS	164

Воронова О. Ю. кандидат психологічних наук,
Мукачівський державний університет
<https://orcid.org/0000-0002-6504-240X>

Барчій М. С. Мукачівський державний університет
<https://orcid.org/0000-0002-7762-0959>

ВІКОВІ АСПЕКТИ КРЕАТИВНОСТІ В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІСІ

У статті проаналізовано погляди вітчизняних та зарубіжних науковців на проблему креативності, її структуру та ознаки. Підкреслено роль молодшого шкільного віку для розвитку креативності. Висвітлено психолого-педагогічні підходи до розвитку креативності учнів початкової школи. Наведено рекомендації педагогам щодо розвитку креативності школярів.

Ключові слова: розвиток; креативність; здібності; молодший школяр; творчість; творча обдарованість.

Вступ. Розвиток суспільства у нових умовах ставить завдання формування творчого потенціалу особистості. Нинішньому суспільству потрібне не стільки репродуктивне мислення, яке цінне у стабільний час або у час перенасичений творчою енергією, скільки продуктивне мислення. У сучасному суспільстві зростає потреба у творчих, креативних людях, здатних до неочікуваних і оригінальних відкриттів і ідей. Суспільству сьогодні необхідні конкретні програми, спрямовані на розвиток творчого потенціалу та креативності особистості. Ці програми необхідно впроваджувати у дитячих садках, школах, вищих навчальних закладах. В. Моляко переконаний в тому, що сьогодні, а тим більше – завтра, саме творча, естетично збагачена особистість у змозі розв'язувати як щоденні виробничі, так і масштабні завдання, які забезпечуватимуть не просто виживання, а прогрес нації, здатної зайняти у співдружності народів достойне місце, створити кожному своєму громадянину повноцінне економічне і культурне життя [9]. Творчому розвитку дитини завжди приділялася велика увага у психолого-педагогічній теорії і практиці. У сучасних умовах розвитку нашого суспільства, його значних соціально-економічних трансформацій здатність людини до творчості набуває особливого значення.

Мета статті – теоретично обґрунтувати особливості розвитку креативності молодшого школяра.

Теоретичне підґрунтя. Термін «креативність» у напрямках психолого-педагогічних досліджень набув поширення

у 60-ті роки ХХ століття. Проблеми тлумачення зазначеного поняття та його сутності присвячені праці таких науковців, як: Г. Айзенк, Дж. Гілфорд, В. Дружинін, Л. Єрмолаєва-Томіна, М. Козленко, М. Лещенко, О. Лук, А. Маслоу, О. Матюшкін, В. Петухов, В. Рогозіна, К. Роджерс, К. Тейлор, Е. Торенс, К. Тошина, В. Франкл, Е. Фромм. Проте, немає чіткого та однозначного визначення зазначеного поняття, тому наразі не існує єдиного наукового підходу або концепції креативності. Тільки в зарубіжній психології існує близько сотні визначень поняття «креативність», що відображають уявлення дослідників, представлених в межах численних концепцій креативності.

Про необхідність розвитку творчих сил і можливостей учнів у навчальному процесі писав відомий український педагог В. Сухомлинський. У своїх науково-педагогічних пошуках він прагнув визначити найважливіші шляхи залучення дітей до наукової, технічної, художньої творчості, вивчав можливості окремих навчальних дисциплін в організації творчої діяльності. Також вагомий внесок в дослідження даної проблеми, у вітчизняній психології, було зроблено завдяки працям О. Матюшкіна, Я. Пономарьова, Д. Богоявленської, Є. Ільїна, В. Дружиніна, О. Яковлевої, В. Маляко.

На думку В. Моляко, система нинішнього навчання в нашій країні і за кордоном, перш за все, орієнтована на засвоєння змісту знань, поглиблення ерудиції, розвиток правильного, точного, логічного, послідовного, безпомилкового мислення. Така організація освіти розвиває

можливості для мислення, аналізу, узагальнення, класифікації інформації, формує вміння швидко обробляти її, пояснювати і деталізувати. Здібності людини, які дають можливість їй досягнути мети – це здібності до творчості, до створення нового, унікального, котре є ядром, центральною складовою творчого потенціалу [9].

Методи дослідження. У ході дослідження були використані наступні теоретичні методи: аналіз, синтез та узагальнення поданих у літературі матеріалів щодо досліджуваної проблематики.

Результати і обговорення. У психологічній енциклопедії креативність визначається як рівень творчої обдарованості, прояву здібностей до творчості, що виявляються у мисленні, спілкуванні, окремих видах діяльності та є відносно стійкою характеристикою особистості [15].

Подібне визначення ми зустрічаємо у педагогічному словнику. Креативність тлумачиться як творчі можливості (здібності) людини, що можуть виявлятися у мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності, характеризувати особистість загалом чи її окремі сторони, продукти діяльності, процес їх створення. Креативність розглядається як найважливіший і відносно незалежний фактор обдарованості. Креативність визначається не стільки критичним ставленням до нового з точки зору існуючого досвіду, скільки сприйнятливістю до нових ідей [14].

Креативність – це активність, що втілюється в продуктах творчості. Завдяки їй людина виражає себе, свій внутрішній світ, змінюючи його. Вона творить не тільки зовнішній світ, але й свій власний (внутрішній) [2].

За визначенням Т. Воробйової, креативність молодшого школяра – це загальна характеристика особистості учня, яка виявляється, передусім, у навчально-пізнавальній діяльності й зумовлює творчу спрямованість дитини, її здатність до самостійного вибору оптимального та оригінального шляху вирішення навчальних завдань, створення нових ідей, продуктів, новизна яких може бути як об'єктивною, так і суб'єктивною [4].

В. Павленко узагальнюючи підходи до трактування креативності стверджує, що її можна розглядати: як загальну здатність до творчості; властивість особистості; здатність виходити за межі заданої ситуації, створювати оригінальні цінності; процес прояву власної індивідуальності [13].

Дж. Гілфорд вважав, що креативність – це здатність відмовлятися від стереотипних способів мислення. Саме після публікації його робіт, у яких він визначає різницю між двома типами мисленневих операцій – конвергенцією і дивергенцією, концепція креативності набула широкої популярності та почала активно опрацьовуватися [5].

Дж. Гілфорд вважав операцію дивергенції, наряду з операціями перетворення, основою креативності. Дивергентним (від лат. *divergentis* – той, що розходить у різні сторони) у психології називають альтернативне мислення, що відбувається усупереч причинно-наслідковим зв'язкам.

Дж. Гілфорд зазначав, що креативність як природний творчий потенціал людини визначена генетично. Учений виділив спочатку чотири, а згодом шість основних параметрів креативності:

1) оригінальність – спроможність продукувати віддалені асоціації, незвичні відповіді, відповідати на подразники нестандартно;

2) семантична гнучкість – здатність виявити основну властивість об'єкта і запропонувати новий спосіб його використання;

3) образно-адаптивна гнучкість – спроможність змінити форму стимулу таким чином, щоб побачити в ньому нові ознаки і можливості для використання;

4) семантична спонтанна гнучкість – продукування різноманітних ідей у нерегламентованій ситуації [18].

Для визначення рівня креативності Дж. Гілфорд виділив 16 гіпотетичних інтелектуальних здібностей, що характеризують креативність. Серед них:

- швидкість думки – кількість ідей, що виникають за одиницю часу;

- гнучкість думки – здатність переключатися з однієї ідеї на іншу;

- оригінальність – здатність виробляти ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих поглядів;

Питання психології

- допитливість – чутливість до проблем у навколишньому світі;
- здатність до розробки гіпотези;
- ірреальність – логічна незалежність реакції від стимулу;
- фантастичність – повна відірваність відповіді від реальності за наявності логічного зв'язку між стимулом і реакцією;
- здатність вирішувати проблеми, тобто здатність до аналізу і синтезу;
- здатність удосконалити об'єкт, додаючи деталі [5].

К. Шмідт підкреслює, що поняття «креативність» стосується лише людини, а не продукту творчого процесу [17]. Дослідник виділяє декілька характеристик, які формують образ креативної людини, зокрема це:

- ✓ особливий спосіб сприйняття світу (наприклад, здивування, захоплення, свіжість погляду);
- ✓ відкритість і терпимість до двозначності;
- ✓ незалежність і сміливість;
- ✓ відсутність страху перед невідомим;
- ✓ спонтанність і експресивність;
- ✓ здатність сконцентруватися й захопитися завданням;
- ✓ доброзичливе почуття гумору;
- ✓ соціалізація і готовність діяти для інших і з іншими;
- ✓ можливість інтеграції протилежностей [17].

П. Торренс, В. Дружинін, Д. Богоявленська, В. Юркевич виділяють дві фази розвитку креативності. Перша фаза характеризується відсутністю будь-якої спеціалізації – дитина творить в різних напрямках культури. Цей сенситивний період розвитку креативності припадає на вік від 3 до 5 років. Механізм її формування – наслідування значущого дорослого як креативного зразку. У дитини з'являється потреба діяти як дорослий, зрівнятися з ним. У дошкільників спостерігається масовий прояв творчості, котрий відображає природну поведінку дитини, бо у неї відсутній досвід, що заважає їй творити. В.С. Юркевич називає цю креативність «наївною», а П. Торренс вважає природним даром [8]. Згодом, в процесі розвитку, помічається схильність дитини до того або іншого виду занять і у віці 13-20 років виникає «спеціалізована» креативність,

тобто здатність до творчості у певному виді діяльності. На цьому етапі особливого значення набуває професійний зразок.

Надзвичайно важко оцінити дійсне значення ознак креативності, що проявляються в дитинстві, і тим більше передбачити їх подальший розвиток. Дуже часто є очевидним, що яскраві прояви ознак креативності дитини, які є достатніми для початкових успіхів у навчанні, не є шляхами до дійсних, соціально значущих досягнень. Проте, ранні ознаки креативності не можуть залишати байдужими батьків, педагогів – адже вони можуть вказувати на зародження справжнього таланту [16].

Рівень креативності в дітей молодшого шкільного віку, зазвичай, залежить від тих навичок, яких дитина дошкільного віку набула в іграх, спілкуванні з оточенням, продуктивних видах діяльності. Тому індивідуальні відмінності дітей, які виявляє вчитель молодших класів, уже є досить значущими. Порівнюючи креативність дітей дошкільного та молодшого шкільного віку можна помітити зниження її рівня в школярів порівняно з дошкільниками. Дійсно, починаючи навчатися у школі, дитина значною мірою втрачає власну свободу. Окрім цього, у школі є деякі обмеження стосовно ігрової діяльності дітей, їхнього фантазування, особистого пізнання світу тощо. Шкільне навчання обмежує, також і час: більшість його дитина змушена витратити на навчання. Отже, для більшості дітей креативність і креативне мислення замінюються шаблонним вивченням навчальних предметів. Однак, зазначені обмеження не позбавляють дитину креативності: вони лише дещо її стримують. Креативність дітей молодшого шкільного віку може набувати таких проявів, що не завжди є зрозумілими для вчителя: учні, які мають високий креативний потенціал, протистоять суворій дисципліні, конформізму, вони схильні до незалежності, мають підвищене почуття гумору і гостріше реагують на несправедливість. Такі діти не сприймають суворо регламентованих занять, які повторюються і викликають у них нудьгу. Але водночас, такі діти є напрочуд допитливими та інтелектуально активними [7].

Молодший шкільний вік – це вік, коли спонтанна креативність дошкільного віку поєднується з абстрактним мисленням,

логічністю та інтелектом, який швидко зростає. Цей вік характеризується появою можливості самостійної постановки цілей, мотивування себе, пошуку способів дій та контролю результатів. За оцінками психологів, молодший шкільний вік сприятливий для формування у дітей здатності до тривалої цілеспрямованої діяльності. У молодшому шкільному віці формуються увага, увага, воля, мислення.

У віковій психології зазначається, що здатність до креативної діяльності в учнів початкових класів є надзвичайно високою. Дитина високої творчої спрямованості бажає з головою заглибитися в те, що її цікавить, вона дуже винахідлива в образотворчій діяльності, іграх, висловлює багато різних міркувань та цікавих ідей [1]. Така здатність дитини до творчої діяльності була б неможлива без інтелекту. Тому психологи М. Воллах і Н. Коган поділяють молодших школярів на чотири групи, які різняться рівнем розвитку інтелекту, креативності та способами адаптації до розв'язання життєвих проблем [19].

1) діти з високим рівнем інтелекту і креативності впевнені у своїх здібностях, мають адекватний рівень самооцінки; їм притаманні внутрішня свобода і високий самоконтроль. Якщо вимагає ситуація, ведуть себе по-дорослому. Виявляють інтерес до всього нового і незвичного, характеризуються великою ініціативністю, але разом із тим, успішно пристосовуються до вимог соціального середовища, зберігаючи внутрішню незалежність думок і дій;

2) діти з високим рівнем інтелекту і низьким рівнем креативності вирізняються у прагненні до шкільних успіхів, які виражаються у вигляді високої самооцінки. Вони надзвичайно важко сприймають невдачу, замість надії на успіх у них швидше, переважає страх перед невдачею. Ці діти не люблять ризику, не люблять висловлювати публічно свої думки. Вони стримані, замкнуті і дистанціюються від своїх однокласників. У них мало близьких друзів. Вони не люблять бути залишеними самі на себе і страждають без зовнішньої адекватної оцінки своїх учинків, результатів навчання та діяльності;

3) діти з низьким рівнем інтелекту і високим рівнем креативності часто потрапляють у ряд «ізольованих». Вони

важко пристосовуються до шкільних вимог, часто мають захоплення за межами школи (хобі, гуртки та ін.), де отримують можливість виявити свої творчі нахили. Вони найбільш тривожні, страждають від невіри в себе. Учителі часто характеризують їх як неуважних, оскільки вони з небажанням виконують рутинні завдання і не можуть зосередитися;

4) діти з низьким рівнем інтелекту і креативності, як правило, зовнішньо добре адаптуються, тримаються в «середняках» і задоволені своїм становищем. Вони мають адекватну самооцінку, низький рівень предметних здібностей компенсується розвитком соціального інтелекту, товариськістю, пасивністю в навчанні.

Розвиток креативності має свої особливості в кожному віковому періоді, причому різні фактори, що впливають на її динаміку, в тому чи іншому періоді можуть набувати першорядного значення. У молодшому шкільному віці визначальними є фактори організації навчально-пізнавальної діяльності, особливості мікросередовища, а саме: характер спілкування вчителя з дітьми, стиль сімейного виховання, статусна структура групи і ряд інших. Проаналізувавши умови розвитку креативності в молодшому шкільному віці, доцільно виділити зовнішні чинники: характер і систему сімейного виховання; відносини між батьками; спілкування з дорослими й однолітками; гарантування психологічної безпеки, тобто поваги до дитини, вплив школи; внутрішні чинники: вікові особливості; індивідуально-психологічні особливості особистості; чинник самовиховання; відкритість новому досвіду, спонтанність, можливість оперувати образами й поняттями; стратегії мислення, вольові якості.

Молодший шкільний вік є періодом інтенсивного креативного становлення (І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Максименко). Молодший шкільний вік – сенситивний період для розвитку креативності учнів, оскільки є періодом бурхливих процесів перетворень у фізіології й психіці особистості [3]. Ключова роль у розвитку креативності молодших школярів належить школі й учителям початкових класів. Робота з обдарованими дітьми потребує особливих умов навчання і особливого підходу з боку

вчителя. Щоб мати можливість творити й навчатись творчості у всіх видах діяльності, необхідно подбати про відповідні засоби навчання, прийоми та методи, що дозволяли б здійснювати таке навчання найефективнішим чином.

Щоб у молодшого школяра сформувати креативне мислення, учителю необхідно застосовувати у своїй діяльності різні види творчо-розвивальних технологій: навчального дослідження; проблемного навчання; інтерактивного навчання; ігрового навчання; проектну технологію. Сучасний урок – це урок спілкування вчителя з учнем, їхня спільна творча праця. Чим меншу активність під час уроку виявляє вчитель і чим більше спонукає до активності учня, тим інтенсивнішим буде креативний розвиток учнів.

Концепція виховання творчої особистості має бути тісно пов'язана із провідними тенденціями, що визначають прогресивний розвиток людства, спираються на творчий потенціал людської особистості і впливають на його подальше становлення [10]. Щоб діагностувати і систематично формувати творчу особистість у процесі навчання, необхідна знати її властивості, творчі риси її характеру. Вчені-дослідники виділяють такі основні властивості творчої особистості: сміливість думки, схильність до ризику; фантазія; уявлення та уява; проблемне бачення; вміння долати інерцію мислення; здатність виявляти суперечності; вміння переносити знання і досвід у нові ситуації; незалежність; альтернативність; гнучкість мислення; здатність до самоуправління.

Варто вказати й на недостатній рівень підготовки вчителя до роботи з дітьми, які проявляють нестандартність мислення й поведінки. Оцінюючи таких учнів, вчителі відмічають в їх поведінці демонстративність, упертість, небажання наслідувати позитивні зразки. Такі оцінки, на думку психологів, є наслідком неадекватного розуміння педагогом особистості та особливостей розвитку обдарованої дитини. Дослідження П. Торренса показують, що креативні діти швидко проходять початковий рівень розвитку інтелекту й чинять опір усім видам репродуктивних робіт. Складність такої ситуації полягає в тому, що обдарована дитина без допомоги психолога або вчителя

не може зрозуміти причину свого опору тим видам робіт, які охоче виконують інші [6]. Тому зрозуміло, що здійснювати розвиток та навчання креативних школярів повинні креативні вчителі, здатні переборювати в собі інертність, шаблони і стереотипи у викладанні, захоплюватись кожною ідеєю учнів; використовувати помилки як можливість нового несподіваного погляду на щось звичне; створити атмосферу взаємної довіри; забезпечити незалежність у виборі та прийнятті рішень із можливістю учнів самостійно контролювати власні досягнення. У процесі створення таких умов у школярів з'являється внутрішня мотивація творчої діяльності.

Л.Б. Єрмолаєва-Томіна, на основі досліджень західних психологів, сформулювала рекомендації педагогам щодо стимулювання розвитку творчих здібностей школярів:

1. Уважно і чуйно ставитися до всіх проявів творчої активності дітей.

2. Змінювати внутрішній настрій по відношенню до кожного учня: потрібно бачити в кожному з них потенційні творчі здібності.

3. Педагог повинен навчитися бачити креативність учнів не тільки під час занять, а й в інших видах позашкільної діяльності.

4. Формувати в учнів достатньо високу самооцінку, що стимулювала б їх до діяльності.

5. Педагог повинен розвивати свою креативність [6].

Дотримання цих вимог у поєднанні з відповідною розвивальною атмосферою в класі, де вчитель є координатором уроку, готовий допомогти кожній дитині, – зміцнює віру в можливості учнів.

Досліджуючи вплив родини на формування креативної особистості, психологи виділяють наступні параметри сімейного виховання:

– гармонійність – негармонійність відносин між батьками та дітьми;

– творча – нетворча особистість батьків як взірць для ідентифікації;

– спільність або відсутність захоплень в інтелектуальній сфері;

– очікування батьків по відношенню до дитини [11].

Американський психолог Дж. Гауен надає цілу серію корисних порад батькам, які переймаються розвитком творчих

здібностей дитини. Він зазначає, що в родині потрібно підтримувати необхідну для творчості атмосферу, допомагати дитині долати непорозуміння з боку дорослих, негативну реакцію ровесників. «Чим ширше ми відкриваємо можливості для конструктивної творчості, – говорить Дж. Гауен, – тим більш щільно затуляються клапани деструктивної поведінки. Дитина, яка позбавлена позитивного творчого виходу, може направити свою творчу енергію в зовсім небажаному напрямку» [12].

Для розвитку дитини дуже важливим є формування широти інтересів. Слід зазначити, що для школяра взагалі характерним є пізнавальне ставлення до світу. Така пізнавальна спрямованість має об'єктивну доцільність. Інтерес до всього розширює життєвий досвід дитини, знайомить її з різними видами діяльності, активізує її різні здібності. Діти, на відміну від дорослих, здатні виявляти себе в художній діяльності. Вони із задоволенням виступають на сцені, беруть участь у концертах, конкурсах, виставках і вікторинах. Розвинена здатність уяви, яка є типовою для дітей молодшого шкільного віку, поступово втрачає свою діяльність у міру дорослішання [1].

Отже, з метою формування креативних здібностей школярів у процесі навчання необхідно поєднувати їхню наочно-пізнавальну і творчу діяльність. Цілеспрямоване тренування гнучкості мислення, асоціативності, використання фантазії, інтуїції, уяви, дослідницьких та інноваційних технологій методів навчання – усе це сприяє розвитку творчих здібностей

учнів. Крім того, однією з найголовніших умов розвитку креативних здібностей школярів є створення креативного навчально-розвиваючого середовища. Воно характеризується атмосферою взаємної пошани, дружелюбності, делікатності, створює комфортні умови для творчої роботи й розкриття індивідуальних здібностей кожної особистості, сприяє формуванню й розвитку креативного потенціалу учнів.

Висновок. Теоретичний аналіз проблеми свідчить, що розвиток креативності учнів молодшого шкільного віку відбувається завдяки створенню відповідного освітнього середовища. Це є результатом тривалої, наполегливої і систематичної праці педагогів. До тих умов, які сприяють розвитку креативності у дітей молодшого шкільного віку, належить використання педагогами інноваційних технологій: технологію проблемного навчання; технологію навчального дослідження; проектну технологію; технологію інтерактивного навчання; технологію ігрового навчання. Необхідно забезпечувати відповідний психологічний фон занять, створювати умови для вільного вираження емоційних станів учнів, навчати в умовах групової взаємодії, забезпечувати вільний вибір засобів навчальної діяльності і рівня навчальних завдань, дотримуватись принципів педагогіки партнерства.

Перспективи подальшого розвитку означеної проблеми полягають у розробці та реалізації програми психологічного супроводу розвитку креативності у дітей молодшого шкільного віку.

Список використаних джерел

1. Азарова Л. Н. Как развивать творческую индивидуальность младших школьников / Л. Н. Азарова // Журнал практического психолога. – 1998. – № 4. – С. 83.
2. Артемова О.І. Креативність як базисна характеристика розвитку дітей початкових класів /О.І. Артемова. – Одеса, 1998. – С.174-182.
3. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л.С. Выготский. – Москва: Просвещение, 1991. – С. 121.
4. Воробйова Т. В. Формування креативних здібностей молодших школярів у процесі розв'язання навчальних завдань : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Т. В. Воробйова. – Тернопіль, 2014. – 19 с.
5. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта / Дж. Гилфорд; пер. с англ. Э. А. Голубевой // Психология мышления / ред. А.М. Матюшкина. – Москва : Прогресс, 1965. – С. 443–456.
6. Ермолаева-Томина Л.Б. Проблемы развития творческих способностей (по материалам зарубежных исследований) //Вопросы психологии. – 1975 – №5 – С. 166-175.
7. Заброцький М. Основи вікової психології : [навч. посіб.] / М. Заброцький. – Тернопіль : Навч. кн. „Богдан”, 2002. – 112 с.

Питання психології

8. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е.П. Ильин – СПб.: Питер, 2009. – 448 с.
9. Моляко В.О. Педагогічне дослідження творчого потенціалу особистості: монографія / авт. кол., наук. керівник В.О. Моляко. – К.: Педагогічна думка, 2008. – 208 с.
10. Моляко В.А. Психология детской одарённости. / В.А. Моляко, Е.И. Кульчицкая, Н.И. Литвинова. – К.: Знание, 1995. – 83 с.
11. Николаева Е.И. Психология детского творчества. / Е.И. Николаева, – СПб.; Речь, 2006. – 220 с.
12. Одаренные дети: Пер. с англ. / Общ. ред. Г.В. Бурменской, В.М. Слущкого. – М.: Прогресс, 1991. – 376 с.
13. Павленко В.В. Розвиток креативності молодших школярів: [монографія] / за ред. проф. О.С. Антонової. – Житомир, 2017. – 158 с.
14. Педагогічний словник / за ред. М. Ярмаченка. – Київ : Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
15. Психологічна енциклопедія / автор-упоряд. О. Степанов. – Київ: «Академвидав», 2006. – 424 с.
16. Турініна О. Л. Психологія творчості : [навч. посіб.] / О. Л. Турініна. – К. : МАУП, 2007. – 160 с.
17. Szmidi K.J. ABC kreatywności / K.J. Szmidi. – Difin, Warszawa, 2010. – S. 8–10.
18. Guilford Y.P. The nature of humane intelligence / Y.P. Guilford. – N.Y., 1967.
19. Wollach, M. A., & Kogan, N. A. A new look at the creativity - Intelligence distinction. *Jornal of Personality*. 1965. – 33, – S. 348-369.

References

1. Azarova L. N. (1998). Kak razvyvat tvorcheskuiu yndyvydualnost mladshykh shkolnykov [How to develop the creative personality of younger students]. *Zhurnal prakticheskogo psikhologa*, № 4. (in Russian)
2. Artemova O.I. (1998) Kreatyvnist yak bazysna kharakterystyka rozvytku ditei pochatkovykh klasiv [Creativity as a basic characteristic of the primary schoolchildren development]. *Odesa*, 174-182. (in Ukrainian).
3. Vьhotskyi L.S. (1991). Vobrazhenye y kreatyvnost v detskom vozraste [Imagination and creativity in childhood]. *Moskva: Prosveshchenye*. (in Russia)
4. Vorobiova T. V. (2014). Formuvannya kreatyvnykh zdibnostei molodshykh shkolariv u protsesi rozv'iazannya navchalnykh zavdan [Formation of creative abilities of young schoolchildren in the process task solving]. *avtoref. dys. ... kand. ped. nauk. Ternopil*. (in Ukrainian).
5. Hylford Dzh. (1965). Try storony yntellekta / Dzh. Hylford; per. s anhl. Э. А. Holubevoi // *Psikhologiya myshleniya* / red. A.M. Matiushkina. [Three sides of intelligence]. *Moskva, Prohress*, 443–456. (in Russian)
6. Ermolaeva-Tomya L.B. (1975) Problemy razvytyia tvorcheskykh sposobnostei (po materyalam zarubezhnykh yssledovaniy) [Problems of the development of creative abilities (based on materials from foreign studies)]. *Voprosy psikhologii*, №5, 166-175. (in Russian)
7. Zabrotskyi M. (2002). *Osnovy vikovoi psikhologii* [Fundamentals of age psychology]. [navch. posib.]. *Ternopil, Navch. kn. „Bohdan”*. (in Ukrainian).
8. Ylyn E.P. (2009). *Psikhologiya tvorchestva, kreatyvnyosti odarennosti* [Psychology of creativity, giftedness]. *SPb. Pyter*. (in Russian)
9. Molyako V.O. (2008). *Pedagogical dosage of creative potential of specialty* [Pedagogical research of creativity] monograph / ed. count., sciences. *Kerivnik V.O. Molyako. K.: Pedagogichna dumka*. (in Ukrainian).
10. Moliako V.A., Kulchytskaia E.Y., Lytvynova N.Y. (1995). *Psikhologiya detskoj odarënnosti* [Psychology of children's giftedness]. *K.: Znanye*. (in Ukrainian).
11. Nykolaeva E.Y. (2006). *Psikhologiya detskoho tvorchestva* [Psychology of children's creativity]. *SPb.: Rech*. (in Russian)
12. Burmenskoi H.V., Slutskoho V.M. (1991). *Odarennye dety* [Gifted children] *M.: Prohress*. (in Russia)
13. Pavlenko V.V. (2017). *Rozvytok kreatyvnyosti molodshykh shkolariv* [Development of creativity of young schoolchildren] [monohrafiia] / za red. prof. O.Ie. Antonovoi. *Zhytomyr*. (in Ukrainian).
14. Yarmachenka M. (2001). *Pedahohichnyi slovnyk* [Pedagogical vocabulary] *Kyiv.: Pedahohichna dumka*. (in Ukrainian).
15. Stepanov O. (2006). *Psikhologichna entsyklopediia* [Psychological encyclopedia]. *Kyiv.: Akademvydav*. (in Ukrainian).
16. Turinina O.L. (2007). *Psikhologhiia tvorchosti* [Psychology of creativity] [navch. posib.] *K.: MAUP*. (in Ukrainian).
17. Szmidi K.J. (2010). *ABC kreatywności*. *Difin, Warszawa*, 8–10.
18. Guilford Y.P. (1967). *The nature of humane intelligence*. *N.Y.*
19. Wollach, M. A., & Kogan, N. A. (1965). *A new look at the creativity - Intelligence distinction*. *Jornal of Personality*, 33, 348-369.

Резюме

Воронова О. кандидат психологических наук,
Мукачевский государственный университет

Барчій М. Мукачевский государственный университет

ВОЗРАСТНЫЕ АСПЕКТЫ КРЕАТИВНОСТИ В МЛАДШЕМ ШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ

В статье проанализированы взгляды отечественных и зарубежных ученых на проблему креативности, ее структуру и признаки. Подчеркнута роль младшего школьного возраста для развития креативности. Описаны психолого-педагогические подходы к развитию креативности учащихся начальной школы. Представлены рекомендации педагогам по развитию креативности школьников.

Ключевые слова: развитие; креативность; способности; младший школьник; творчество; творческая одаренность.

Summary

Voronova O. Candidate of Psychological Sciences,
Mukachevo State University

Barchii M. Mukachevo State University

AGE ASPECTS OF CREATIVITY IN PRIMARY SCHOOL AGE

Introduction. *The article identifies the relevance of the primary schoolchildren creativity problem. The views of domestic and foreign scientists on the problem of creativity, its structure and features are analyzed. The role of primary school age for the development of creativity is emphasized.*

Purpose. *Theoretically substantiate the peculiarities of the creativity development among junior schoolchildren.*

Methods. *Theoretical analysis, synthesis and generalization of materials presented in the literature on the researched problem.*

Based on the generalization of the theoretical research, it is determined that the development of creativity has its own characteristics in each age period, and various factors influencing its dynamics in each period may be of paramount importance. In primary school age, the determining factors are the organization of educational and cognitive activities, features of the microenvironment, namely: the characteristics of communication between teachers and children, the style of family upbringing, the status structure of the group and others. It is established that the formation of breadth of interests is very important for a child's development. It is noted that cognitive attitude to the world is peculiar for the younger pupil in general. Such cognitive orientation has an objective expediency. Interest in everything expands the life experience of the child, acquaints him with different activities, activates his various abilities.

The conditions for the development of creativity at primary school age are analyzed; external factors are identified: the nature and system of family upbringing; relations between parents; communication with adults and peers; guaranteeing psychological security, i.e. respect for the child, the influence of school; internal factors: age features; individual psychological features of personality; self-education factor; openness to new experience, spontaneity, the ability to operate with images and concepts; thinking strategies, volitional qualities.

Originality. *The understanding of psychological features of creativity development in primary school age is specified. Psychological and pedagogical approaches to the primary school student's creativity development are highlighted. Emphasized the purposeful training of flexibility of thinking, associativity, use of imagination, intuition, imagination, research methods and innovative learning technologies which promote the development of creative abilities of students. Recommendations for teachers on the development of creativity of students are given.*

Conclusion. *Based on the theoretical analysis of the problem, it is concluded that the primary school student's creativity development is due to the creation of an appropriate educational environment. This is the result of long, persistent and systematic work of teachers.*

Prospects for further research are outlined.

Key words: *development; creativity; abilities; primary schoolchildren; art; creative talent.*

Автори заявляють об відсутності конфлікту інтересів.

Received/Поступила: 01.03. 21.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>